

БИЧКО Б. І.,

м. Київ

**УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА.
ІДЕЯ ДЕМОКРАТИЗМУ.**

В розвитку духовної культури українців одне з провідних місць належить релігії. Зрештою, на відміну від інших народів та держав, на Україні протягом століть, змінюю-

чись, різні конфесійні напрямки все ж тією чи іншою мірою (за винятком московського православ'я та польського католицизму) брали на себе роль відтворювача та захисника національної культури.

Це, на наш погляд, пов'язано з тим, що церква здавна, з часів Київської Русі була виразником такої важливої риси національного менталітету українців, як демократизм.

Принцип цей формувався тоді, коли відбувалася взаємодія двох «образів світу» поганського та християнського. Ця бінарність найяскравіше проявилася в тих основних моральних ідеалах, що відображають її. Адже офіційно насаджуваним був аскетично-чернецький, що відобразилося в тій значній кількості перекладної літератури, яка поширюється на Русі — агіографії, праці церковного письменника та богослова Іоанна Дамаскіна, уривки філософських праць з творів Платона, Арістотеля та інші.

З другого боку в культурі русичів, яка тяжіла до усних форм, в тому числі і в такому важливому пам'ятнику усної народної творчості того періоду, як биліни, оспівується герой — захисник вітчизни. В літературному пам'ятнику «Слово о Полку Ігоревім» (кінець XII ст.) подано складну панораму світобачення русичів, коли дві парадигми — поганська та християнська існують так би мовити паралельно — не конфліктуючи але і не зливаючись. Таку ж взаємодію двох світоглядних парадигм зафіксовано у визначному пам'ятнику усної народної творчості русичів — в билинному епосі.

І все ж провідним ідеологічним впливом користувалося духовенство, тим більше, що внаслідок відсутності різних меж між представниками різних станів суспільства, воно, тобто духовенство, і було виразником народної свідомості.

Тому поняття патріотизму в епоху Київської Русі мало не національний чи етнічний характер, а скоріше державно-громадський, що пізніше переростає в релігійно-державницький.

Відбувається це значно пізніше і вирішальну роль у цьому відіграло перебування Русі в складі Великого князівства Литовського (XIV ст.), 5/6 території якого заселяли слов'яни і лише 1/6 належала литовським племенам.¹

Складний симбіоз конфесійних (поширення ідей римсько-католицьких та греко-православних вірувань та литовської міфології) формує ту особливість, яка характеризує українську церкву в цілому — демократизм та раннє прагнення до принципів екуменізму.

Так, на 1-му Ліонському соборі (1245 р.) був присутній український православний архієпископ Петро. В першій половині XV ст. посилюються ідеї унії — митрополит Київський та литовський Григорій Цамблак на Констанському соборі (1414 р.) пропонував привести до злуки українську та римську церкви; митрополит Ізидор в 1439 р. на Феррарсько-Флорентійському соборі ставить те ж питання; в 1476 р. київський митрополит Мисаїл написав посланіє до папи Сикста IV з проханням прийняти українську церкву під опіку.

Значною мірою ці пошуки унійності були пов'язані з прагненням ввести Україну в контекст європейської культури, зробити те, що повною мірою через кілька століть було зроблено Петром Могилою.

Ця «відкритість на світ» була виразником загальноментальної національної особливості українців, яку свого часу наголошував М. Костомаров² і яка була нерозривно пов'язана з ідеями демократизму.

Адже з самого початку заснування православ'я на Русі митрополит Київський мав всі зовнішні атрибути, притаманні автокефалії — білий клобук, дві панагії, митру з хрестом на ній; стоячи на килимі, роздавав миро всім єпархіям на Сході та інше, мав право роздавати єпископство, не зобов'язаний був їздити на синод (в Константинополь, а пізніше — в Мокву). Всі ці права урівнювали його з патріархами.

Маючи великі маєтності, митрополит самостійно розпоряджався ними, будуючи школи, шпитали, друкарні. Все це робило його дійсним керівником та творцем національної культури. Особливо це проявлялося тоді, коли митрополичі кафедри займали українці:

Церковний демократизм проявився і в тому, що принцип симонії, який значно поширився в Польщі, не затвердився в Україні — «Головною ознакою давньої християнської церкви була її соборноправність, — ніхто з її ієрархів не правив самовласно, ніхто з духовенства не приходив до громади непрошений — всі церковні посади були виборними. Оцю соборноправність Українська церква плекала весь час свого незалежного життя, хоч того не було в Церкві Візантійській, що рано це втратила, відновивши стару соборноправність головним чином по 1453 р., коли опинилися під турками»³.

Виборність духовенства накладала на нього неабияку відповідальність, але у виборах брали участь не тільки духовні особи, але й світські люди обов'язково участвовали. Одним із найважливіших чинників в оцінці духовенства бу-

ла освіченість. Адже нерозривний зв'язок з західною культурою створював умови для широкого обміну знаннями, а постійний «діалог» з католиками змушував поглиблювати освіченість.

Все це сприяло тому, що в XV—XVI ст. Україна виходить на одне з перших місць по розвою культури та мистецтва в Європі. Принцип демократизму, реалізований політично та державно (виборність державних діячів, командуючих військами) відкриває дорогу для широкого потоку європейської культури та освіченості. Під впливом протестантизму у відповідь на намагання католицької церкви підпорядкувати собі українське духовне життя, розгортається активний рух за введення народної мови в церковну відправу — почали проголошувати «казання» народною мовою, писати живою українською мовою богословські твори. Якщо першими запровадили з слов'янських народів книгодрукування чехи — з 1468 р., то вже в 1491 р. слов'янською мовою з урахуванням живої української мови було надруковано «Октоїх» та «Часослов» в друкарні Швайпольта Фюля в Кракові. В третій чверті XVI ст. закладаються друкарні у Львові, в Святині, Крилося, Угорцях, Уніві, Перемишлі, Дермані, Костянтинові, Почаєві, Рахманові, Четвертні, Луцьку, Чорні, Кременці, Житомирі. В Київщині було три друкарні, на Чернігівщині — найбільша в Чернігові, на Поділлі — сім друкарень.

Все це сприяло значному поширенню грамотності та освіченості серед широких кіл населення України, що, в свою чергу, сприяло формуванню національної самосвідомості, виразником якої та провідником стає козацтво:

Слід визнати, що весь цей процес був скерований та ідейно забезпечений визначними діячами української церкви, починаючи з ієрархів і закінчуючи письменниками-полемістами, творчість яких вийшла далеко за межі України — Юрій Дрогобич, ректор Болонського університету, Павло з Кросни, Станіслав Оріховський — Роксолан, Шимон Шимонович, які внесли значні вклади в польську та світову культуру в цілому. На жаль, цей процес був трагічно перерваний, коли «царська сваволя заїла вольності українські, московське боярство помогло зрости на Україні зернам кріпачтва, а просвіта почала на Україні рости дуже тихо... вольним же думкам, котрі зросли вже в Європі укупі з наукою і звідти переходили й до нас, тепер поставлений був мур царською та чиновницькою сваволею»⁴, — відзначав свого часу М. Драгоманов.

Нещадно викорінюються демократичні пинципи, в тому числі і соборність церкви України, яка підпорядковується Московській патріархії і перетворюється в ідеологічного провідника політики царського уряду.

І лише в наші дні з великими труднощами відбувається відродження автокефалії української православної церкви, чому активно протидіє московський патріархат, що має на Україні безліч своїх конфесійних центрів (церков, учбових закладів, 70 монастирів, в тому числі і Печерську Лавру). І що особливо яскраво проявилось в дні поховання митрополита Київського Володимира Романюка. Адже це був вирішальний момент — якщо це поховання відбудеться на території Софії, то цим самим буде визнано автокефалію. Всі сили, які намагаються повернути Україну назад, до ролі служниці імперії, зробити все, щоб цього не сталося, але все ж є надія, що процес незворотний і відродження української церкви як і України в цілому є незворотний процес.

Література:

1) Див. В. Б. Антонович. Очерк истории великого княжества Литовського. К., 1878. С. 236.

2) Див. Костомаров Н. И. Две русские народности. Киев—Харьков, С. 48.

3) Огієнко І., Українська церква. К., 1993. С. 74.

4) Драгоманов М. П. Пропащий час. //М. П.: Драгоманов. Вибране. К., 1991. С. 573—574.